

Szociális nevelés a középiskolában

A középiskola arra törekszik, hogy a tanulók testi és lelki életét a lehető legharmónikusabban kifejlessze, értelmi és erkölcsi erőiket minél jobban kibontakoztassa. Ezen nevelési tevékenységével a tanulók egyéni értékét emeli, életlehetőségét előmozdítja és alkalmassá teszi őket arra, hogy a közösség szolgálatára egyénileg hasznosan felkészüljenek. Hogy ez a szolgálat valóban bekövetkezzék, s úgy valósuljon meg, hogy a felnőtt egyén minden tőle telhetőt odaadjon, amire a közönségnek szüksége van anélkül, hogy egyéni értelmi és erkölcsi erői meg ne semmisüljenek, hogy egyénisége el ne vesszen, erre a tanulókat külön is rá kell nevelnünk. A nevelésnek ezt az ágát szociális nevelésnek mondjuk.

Minden iskola folytatja a család szociális nevelését.¹ Egyik sem vonhatja ki magát ezen feladat alól, mert mindegyiknek az a célja, hogy tanulóit úgy nevelje, hogy a magyar társadalomban nekik jutó helyet teljes vértességgel és kellő komolysággal betölthessék. Fokozottan áll ez a követelmény a középiskolára. Tanítványainak fokozottabb mértékben akar nyújtani erkölcsi tartalmat, magasabb műveltséget és szélesebb látókört. Ebben a követelményben van a kötelességteljesítésnek és az áldozatvállalásnak a magasabb foka is azzal a magyar társadalommal szemben, amelynek a vezetésében a középiskolát végzett egyének később részt akarnak venni. Az egyén és a társadalom egymásra vannak utalva.² Az egymásrautaltság az egyéntől megköveteli, hogy működésében az egyéni érdekeken felülemelkedjék, azokat a társadalom érdekeivel összeegyeztesse, sőt adott alkalommal érte áldozatot is tudjon hozni. Viszont a társadalom nem követelhet többet az egyéntől, mint amennyit az a legjobb akarattal nyújtani tud és mindenkitől igazságos alapon annyit és olyat kívánhat, amennyi tőle jogosan elvárható. É szerint e téren a nevelésnek két feladata van. Az egyik az egyén megnevelése, a másik a társadalomra való hatás. A tanuló értelmét arra neveljük, hogy a magyar társadalom szerkezetét megértse, a saját helyét a társadalom keretén belül világosan lássa, s felfogja azt, hogy mik a társadalom érdekei, mik az ő érdekei, s milyen módon lehet azt elérni, hogy a társadalom érdekeit magáévá téve ne lásson a kettő között különbséget. Érzülete olyan legyen, hogy a magyar társadalmat hibáival együtt is szeresse, s állandóan arra törekedjék, hogy a hibákat a saját hatáskörében eltüntesse. Cselekvésében olyan legyen, hogy a saját javának a keresésében ne sértse meg sem az erkölcsi, sem a társadalmi igazságot.

A középiskola közvetve hat a társadalomra. A szülők révén és mindennemű nyilvános működésével hat arra a társadalomra is, amely őt működése idején körülveszi, vagyis a jelen társadalmára. Tanulói a jövő társadalmának lesznek a cselekvő tagjai, sokan vezetői. Elsőrendű fontosságú tehát, hogy tanulóit arra nevelje, hogy a jövőben olyan társadalmat alkossanak, amely az igazság elvén alapszik. Meg kell értetnie

¹ L. Kispárti János : A családi nevelés útjain. 61. l. Balanyi György: Szociális nevelés.

² Weszely Ödön: A korszerű nevelés alapelvei. Budapest. 456. s köv. l.

velük, mik az igazságos társadalomnak a föltételei. Rá kell őket nevelnie, hogy olyan társadalmat akarjanak, amelyben szívesen dolgozik majd minden magyar ember, amelyhez ragaszkodik s amely elég erős lesz ahhoz, hogy tagjait részint méltányos érdekeik elérésében támogatja, részint a nemzet iránt való áldozatkészsége ráveszi.

A tanulók nevelésének a célja ebben a gondolatkörben a szociális életszemlélet kialakítása. Ezt eléri a középiskola, ha értelmi, érzelmi és akaratilag világukat ebben az irányban kiműveli. Az oktatás és a nevelés itt sem választható el egymástól, hanem egyik a másikat támogatja, kiegészíti, sőt a legtöbb esetben teljesen áthatja.

Egyik alapvető követelmény a társadalmi életnek és erőinek az ismerete. A társadalomban értékek hatnak. Ilyen értékek: a vallás, erkölcs, tudomány, művészet, politika, gazdasági erők stb. Ezek az értékek valóságos erőt jelentenek. Ez az erő hat az emberekre, mozgatja őket s különféle megbecsülésre készíti. Egyik ember az egyiket értékeli többre, másik a másikat. Egyik jobban felel meg az ember önző céljainak, a másik kevésbé. A tanulónak mindegyiket meg kell ismernie, hogy hatásukat mérlegelni tudja. Jó kell ismernie a gazdasági kérdést, mert itt talál kielégülést a legtöbb önző érdek s ennek a helytelen szolgálata támasztja a legtöbb zavart a társadalomban. Ha a tanuló a társadalom szerkezetét megismeri, jobban tud benne eligazodni, míg a történeti fejlődés menetének az ismerete megismerteti vele a szükségszerű és az emberi közreműködéstől függő társadalmi jelenségeket. A szükségszerű jelenségek megnyugtatólag hatnak, mert nem függvényei az emberi akaratnak. Az emberi akaratától függő társadalmi jelenségeket pedig módjában van megváltoztatni az igazságosság szellemében.

A tanuló szociális életszemléletéhez hozzátartozik annak a tudata, hogy az élet minden területén ugyanaz az erkölcsi törvény uralkodik. Ennek a tudatnak a kialakítását sürgeti az emberi élet egységének a ténye, továbbá az erkölcsi törvény általános kötelező ereje. Minden nevelést lehetetlenné tesz, a szociális nevelésről pedig említés sem történhetik, ha nem győzzük meg a tanulókat arról, hogy jellem, becsület, tisztesség, erkölcs és igazság csak egy van mindenütt és mindenkinél, állami, társadalmi és gazdasági életben ép úgy, mint a családban és az iskolában. Az emberi élet nem tagolható darabokra a nélkül, hogy az egész kárt ne szenvedne. Kinek-kinek módjában van kitűnnie embertársai közül, ha megfelelő képességek birtokában az erkölcsi törvény nagyobb mértékét vállalja, nem kell a boldogulás kedvéért az erkölcsi törvény érvényét meghamisítania.

Hasonlóképpen ehhez az életszemlélethez tartozik a mélyen érző szociális lelkiület és az ebből folyó helyes magatartás. Lelki nemesség, jószág, mások bajai iránt tanúsított részvét, mások törekvéseinek a megértése az összetevői a megfelelő szociális lelkiületnek. Ezeket kiegészítik igényeink mérséklésének a készsége és mostohább sorsú embertársaink javára való lemondás képessége is. Hozzá vagyunk ahhoz szokva, hogy a társadalmi bajok forrását kizárólagosan a gazdasági helyzetben keressük. Azonban látásunk e téren nem egészen világos. Ha jobban szemügyre vesszük a tényeket, rövidesen rájövünk, hogy a megfelelő

lelkület hiánya és embertársainkkal való bánni nem tudás igen sok félreértésnek az okozója. Igen nagy szolgálatot tesz a középiskola a tanulóknak, ha ráneveli annak a tudatára, hogy a környezetébe kerülő minden magyar ember büszke az emberi méltóságára, van önérzete, önértékelése, s ha ez néha túlzott is, mégiscsak az övé és nagyon fáj neki, ha ebben megbántják. Mindenki a saját munkáját értékeli a legtöbbre. Ezt tudomásul kell vennünk. Megkísérelhetjük, sőt sokszor meg is kell tennünk, hogy ezt az értékelést csökkentjük, úgy hogy más munkáját is kiemeljük, de azt tegyük mindig figyelmesen, hogy magyar testvérünk e miatt se a munkája ellen, se a társadalom ellen ne forduljon. Tanulóink a saját társadalmukban is tapasztalni fogják, hogy a tapintatos bánásmód, a helyes magatartás és a figyelmesség a legjobb összetartó kapocs.

Annak, aki a társadalomban vezetni akar, meg kell tanulnia, hogy az igazi vezetés lényegében áldozatot jelent. Sokszor a látszat ez ellen szól, mert a társadalom a nagyobb felelőséggel járó munkát jobban kitünteti és jobban értékeli. Az értelmes tanuló azonban idővel megérti, hogy a látszat mögött a valóság mást mutat. A lelkiismeretes vezető jobban érzi a felelősséget mint más ember. Gondjaira sokszor több ember jóléte és több anyagi érték van bízva, s épen e miatt kötelességét is pontosabban kell végeznie, hogy sem a személyek, sem a rábízott értékek kárt ne szenvedjenek. A vezető már helyzeténél fogva is példájával hat, s ennek tudatában is kell lennie. A jó példa hozza emberi közelségbe azt az elvet és azt a feladatot, amelyet a vezető személye képvisel, a rossz példa viszont mindent elidegenít. A vezető kezében lévő hatalom legtöbbször meggátolja, hogy a vezetőre bízott kör társadalmi szerepét megtagadja, azonban építő munkát bármely hatalom is csak akkor végezhet, ha a hatalom képviselője egyéni példájával környezeté előtt beigazolja, hogy az általa képviselt elvet szentnek tartja. A hatalomnak olyan használata, hogy abban emberi bölcsesség lássék, s hogy társadalmi építő munkát végezzon, másként nem lehetséges, csak ha azt áldozatos lélekkel gyakoroljuk.

Végül a tanulók életszemléletének szociális tartalommal való telítésénél még egy szempontra kell a figyelmet felhívunk, arra t. i., hogy a közérdek és a magánérdek önmagától össze nem hangolódik; arra az embereket külön rá kell nevelnünk, hogy a magánéletnek van egy természetes korlátja, az pedig a közérdek. Összeütközés esetén ez utóbbi érdekei és szempontjai a döntők. Ennek a beláttatása nem könnyű feladat, mert az önérdek gyökere az emberi természetben van, amelynek a szavát mindenki megérti, míg a közérdek kellő megértéséhez fejlett értelmi belátás és fogékony lelkület kell. Szociális nevelésünknek épen ez lesz egyik komoly feladata, hogy a tanulók a mult példáiból, a társadalmi egymásrautaltság tényéből és életkörülményeik személyes tapasztalatából a közérdek értelmét felfogják, s annak a belátásáig jussanak, hogy saját érdekeiket is a legjobban akkor szolgálják, ha azokat önként alávetik a közösség érdekeinek.

Ezek az elvek azok, amelyek szerint a tanulóknak a szükséges szociális életszemléletet kialakíthatjuk. Természetesen számtalan vezetőgondo-

latot találhat még a tanár ezirányú működése közben. Felhasználásuk alkalmosságát és módját a körülmények határozzák meg. Ezek közé tartoznak: a tanulók életkora, társadalmi hovatartozandósága, az osztály szelme, a tantárgy minősége, a tanár egyénisége, valamely kínálkozó alkalom felhasználása stb. Az érintett gondolatok csak a nélkülözhetetlen szempontokat tartalmazzák, amelyek a szociális nevelésből a lényeg megkárosítása nélkül nem hiányozhatnak.

A tanulók egyéni életszemléletének a kialakítása a nevelésnek még csak az egyik fele. Hozzájárul még az a kellék, hogy olyan körülmények közé kerüljenek, amelyek a kialakított életszemlélet megvalósítására a lehetőséget megadják. Minthogy a tanulók lesznek az utánuk következő nemzedék társadalmának a tagjai, nekik maguknak kell a jövő társadalom képét úgy alakítani, hogy az működésük számára a legjobb talajt nyújtsa. A középiskola tanulóinak annyiban lehet a segítségére, hogy beléjük oltja azt a törekvést, hogy életszemléletük számára a legmegfelelőbb magyar társadalmat teremtsék meg. Ez a törekvés azért elengedhetetlenül szükséges, hogy csökkenjenek azok az ellentétek, amelyek a nevelőiskola célkitűzései és a társadalom gyakorlati berendezkedése között fennállanak, hogy a nevelés hitelét el ne veszítse. Továbbá azért is szükséges, hogy a tanulók, mint magyar állampolgárok, életfeladatukat és kötelességeiket szívesen és szeretettel teljesítsék. Nem kerülheti el a középiskola figyelmét, hogy az állampolgári kötelességek teljesítése terén hiányok vannak. Ezek megszüntetésére a legmegfelelőbb eszköznek az látszik, ha igazságos és célszerű társadalmi légkör keletkezik. Lényeges kelleke ennek a légkörnek, hogy egyformán biztosítsa a társadalom tagjainak egyéni jogait és egyformán adja meg az érvényesülés tárgyilagos föltételeit. Az ilyen társadalom támogatja tagjait kötelességeik teljesítésében, ellenkező esetben csak hátráltatja, mert nem tudja megszerezni tagjainak az önkéntes beleegyezését és önfeláldozó készségét.

Ha a középiskola tanulóiba bele akarja oltani, hogy életszemléletük számára megfelelő társadalmat teremtsenek, ismernie kell azokat a szükségleteket, amelyek az egészséges társadalom föltételei. Az emberek egyetértő felfogása szerint a társadalom akkor egészséges, ha gazdasági rendje igazságra törekszik és társadalmi rendje egyensúlyban van. A társadalom tagjait a gazdasági élet rendje nagyon közelről érinti, épen azért társadalmi magatartásukra elhatározó befolyással van az a körülmény, hogy milyen a társadalomban a vagyon és jövedelemelosztás. Milyen szerepe van ezeknek a megszerzésében a tehetségnek, rátermettségnek és szorgalomnak s milyen szerepük van egyéb, véletlentől és szerencsétől függő körülményeknek? Az egészséges társadalmat jellemzik a nyugodt termelési viszonyok. Amikor a termelés két tényezője, a tőke és a munka megkapja a maga megérdemelt ellenértékét, akkor nem keletkezik a társadalomban az a mély és veszedelmes szakadék, amely a tőke és a munka tulajdonosait egymástól elválasztja és a társadalom nyugalma annyira megzavarja, hogy a termelés nagyon megnehezül. Hasonló szerepük van a társadalmi osztályoknak is. Nem mondható egészségesnek az olyan társadalom, ahol a társadalmi rétegek osztá-

lyökká merevültek és úgy állanak egymással szemben külön kötelességekkel és külön vélt jogokkal, mintha nem egy hazának lennének a gyermekei. Ellenben ahol a boldogulás lehetőségét a tehetség, jellem és a köznek tett szolgálat szabályozza, ott beszélhetünk az egészséges társadalomról. A középiskola e szerint arra törekszik, hogy tanulóiba belevetse, hogy ragaszkodjanak a vázolt állapotokhoz életük későbbi folyamán is, amikor saját társadalmukban ők fognak tevékenykedni, a társadalmi rendet megzavarni ne engedjék, mert ezzel szolgálják a legigazabban a magyar nemzetet s ilyen társadalomban érvényesíthetik határozottan szociális életszemléletüket.

A gazdasági és társadalmi élet rendje nem mindig folyik zökkenő nélkül. A társadalmat alkotó tagok emberi hibái, a korviszonyokban rejlő nehézségek és egyéb, sokszor előre nem látható bajok veszélyeztetik a társadalom rendjét. A betegségek gyógyítása nem történhetik egyszerre, egyik napról a másikra nem lehet új társadalmat szervezni s nem is lenne kívánatos, mert a múlt tanulságait csak fokozatos fejlődés közben lehet gyakorlatilag érvényesíteni. Az előforduló bajok orvoslása csak fokozatosan történhetik a szerint, amint a szükségletek felmerülnek. Ilyen felmerülő szükségleteknek köszönik létüket a társadalom szociális intézményei, mint a kórházak, árvaházak, napközi otthonok, társadalombiztosítóintézet, vöröskeresztesegyesület stb. Jelentőségük többféle. Először kétségtelen hibákat javítanak ki és hiányokat pótolnak, másodsor az igazság követelményeinek igyekeznek megfelelni, végül pedig a társadalmi feszültséget enyhítik. Ez utóbbi szerepük fokozza jelentőségüket és teszi őket alkalmassá arra, hogy a középiskola velük foglalkozzék. Mint az egészséges társadalomnak a velejárói, méltók arra, hogy a tanulók megismerjék és megszeressék, céljukkal és rendeltetésükkel tisztában legyenek. Különösen szükségesnek látszik annak a kiemelése, hogy a szociális intézmények nem pótolhatják sem a családot, sem az igazságos társadalmat, szerepük csak a pótlásban és a bajok enyhítésében van.

Annak a társadalomnak, amelyben a középiskola tanulói működni fognak és életszemléletüket érvényesíteni akarják, nélkülözhetetlen kelléke az egésztest átfogó, részeit belsőleg összekapcsoló szellemi élet és nemzeti lelkiület. A társadalom tagjai sok mindenben különböznek egymástól. Egyéni természeti sajátságaik, neveltetésük, vagyoni különbségeik, foglalkozásuk és műveltségi fokuk elég sok felületet nyújthatnak a súrlódásra; kell, hogy legyen valami, ami mindezeket keresztül a társadalmat összefogja. Közös lelki kapcsolatra van szükség. Ezt a lelki kapcsolatot századokon keresztül a vallás és a nemzeti érzés szolgáltatta. Királyok és alattvalók, gazdagok és szegények, műveltek és műveletlenek a vallásban találkoztak, a közös nemzeti érzésekről ismertek rá egymásra. A nemzeti mult szeretete, a nemzet örömeinek és bánatainak a kegyeletos emléke vigasztalta meg sokszor a sivár jelent és adott lendületet a jövő törekvéseinek. Minthogy idők folyamán ez a kapocs meglazult és sok külső és belső ok miatt összetartó ereje meggyengült, a középiskolának minden nevelő erejét latba kell vetnie, hogy a régi ka-

pocs erejét visszanyerje, sőt az új követelményeknek megfelelően megerősödjék.

A történelem arra tanít, hogy az egyes korok társadalmát mindig valamely nagy eszme vagy a nemzet tagjait magával ragadó cél kövacsolta össze, sarkalta nagy áldozatokra és erőfeszítésekre. Szomorú bukások után a feltámadás reménye, elnyomatások idején a szabadság vágya, megaláztatások alkalmával a sértett nemzeti önérték fogott meg mindenkit, gyógyította meg a társadalmi bajokat és öntött erőt a nemzet tagjaiba. A történelem ma is megismétlődik. Elnyomatás és megaláztatás ma is van bőven. Kétségbeesés és szomorúság jut osztályrészül a nemzetnek. Ezt az állapotot megérzi a társadalom is és bajai miatt nyugtalansággal felel rá. A mult tanulságait ma is érvényesítenünk kell s amint nem volt egyetlenegy korszak sem, amely nagy eszmék és gondolatok nélkül egységes társadalmat teremthetett volna, úgy ez alól a mi korszakunk sem lesz kivétel. Annál is inkább, mert talán egyetlenegy korszaknak sem volt rá inkább szüksége, mint a miénknek s nem volt rá több oka. Régi határaink visszaszerzése, az elszakított területen élő magyarok sorsa, történelmi hivatásunk új bizonyágtétele, a népek versenyében való megállás mind-mind olyan tételek, amelyek alkalmasak arra, hogy a magyar társadalom vezetőgondolataivá váljanak. A középiskola kiveszi a maga részét abból, hogy tanítványai a vezetőeszmet belenevelje, neki a szükséges lendületet és magával ragadó erőt megadja. Ezzel nagy mértékben segít a tanulóknak, hogy majdan olyan társadalmat alakítsanak, amelyben a vezetőeszme érvényesül s érvényesülésével a társadalom tagjait összetartja és nagy célok elérésére képessé teszi.

Végül nem hagyhatjuk említés nélkül, mint az egységes társadalom lényeges föltételét azt, hogy minden magyar embert testvérnek kell tartanunk, s ezt a meggyőződést a tanulóba is átplántálnunk. A tekintély elve a társadalomban csak úgy érvényesülhet, ha alapja a kölcsönös megbecsülés. A tekintélytiszteltet kölcsönösségen alapszik, s ha így sikerült azt általánossá tenni, akkor a legbiztosabb társadalmi összetartó erőt jelenti. A szerény társadalmi helyzetű magyar ember is megérdemli a társadalom megbecsülő figyelmét, ha munkáját épen olyan lelkiismerettel és a köz iránti odaadással végzi, mint a társadalom számottevőbb tagjai.

Ha a középiskolának szociális életszemléletben nevelt tanulói felnőtt korukban olyan társadalomba kerülnek, amilyennek a főbb tulajdonságait vázoltuk, semmi kétségünk sem lehet az iránt, hogy a hazával és a magyar nemzettel szemben fennálló kötelességeiket a legjobb tudásuk szerint és a legkészségesebb akarattal fogják teljesíteni.

A fenti elvek előrebocsátása után hátra van még, hogy azokat az eszközöket is szemügyre vegyük, amelyekkel a középiskola a kívánt célt leginkább megközelítheti. A középiskolában járható egyik út az értelmén át vezet. A nevelés szolgálatába állított oktatásban kidomborítjuk a szociális szempontokat. Minden tantárgyban található erre a célra alkalmas és felhasználható anyagot. A vallásban a társadalmi életben szükséges erkölcsi alapelvekkel ismertet meg. Tanításának minden

része ide is vonatkozik, mint ahogy az egész emberi élet tele van szociális vonatkozásokkal, leginkább azonban a felebaráti szeretetről szóló fölséges tanítás. Ennél korszerűbb szociális tanítást ma sem találunk.

Célunk szempontjából leginkább az irodalom, a történelem, a közgazdaságtan és a társadalomtan hasznosítható.

Az irodalom a nemzetek érzés- és gondolatvilágának tükré lévén, az egyes korok eszméi mindig benne vannak. Az írók nemcsak megérik, de ki is fejezik a korszerű törekvéseket. Sok író eszmét, gondolatot, jelszót ad, amelyet a társadalom magáévá tesz. (Széchenyi, Eötvös). A dívatos író csak a napi szórakoztatást, mulattatást nyújtja, a korszerű író azonban általános vagy egész nemzetet átható eszméket éreztet. Ezek az eszmék egymáshoz fűződve élnek, mozgatják a kört. Pl. az egyén jogérzete megszólal a legrégebb, szinte kezdetleges társadalomban. (Állatmesék!). Az elnyomás korában az egyén jogérzete, keserősége, lázongása él az allegóriákban (Tompá, Arany). Ez az érzés állítja szembe az elnyomót az elnyomottal (Salamon és Markalf, a Toldi monda, Eötvös: A falu jegyzője stb.). A társadalmi viszonyok szociális értelemben vett megjavításáért küzdenek az összes irányregények.

A történelem tanítása nyomon követi a gazdasági és társadalmi élet fejlődését. Rámutat a társadalmat koronként irányító erőkre. Milyen szerepet játszott benne a vallás, tudomány, művészet, politika, a közgazdaság állapota? Mik voltak a változások okai? Az egyén irányítása végett arra is rátér a történelem, milyen volt a viszony az egyén és a társadalom között idők folyamán. Fontos, hogy rámutassunk a kettő közötti viszony hibáira, a túlzásokra és az elavult kapcsolat formáira, amelyek azután a viszony változását szükségessé tették (pl. a jobbágy-ság sorsának az alakulása). Nem maradhat el a rámutatás az állandóan visszatérő tényezőkre, hogy a tanulók lássák be, hogy vannak a társadalomnak az emberi erőt felülmúló törvényei. Ez a belátás előmozdítja a társadalomhoz való alkalmazkodást, mert nyilvánvalóvá válik, hogy az állandó tényezők biztosítják a társadalom életét. Hogy azonban a tehetetenség ne legyen úrrá a társadalomban, a történelem rámutat a fejlődésnek az emberi akarattól függő rugóra is. A társadalmi ismeretek és a közgazdaságtan mozdítják elő a történelem mellett a legjobban az egyén beilleszkedését a társadalomba. A társadalom szervezetének mai állapota nem a véletlen műve s nem is pusztán az emberi akarat alkotása. A társadalmi tagoltság összefüggése az azt létrehozó erőkkel; a faj, a foglalkozás, a külső viszonyok, a műveltség és az emberi akarat szerepe a társadalom életében megérteti az egyénnel a saját helyzetét is. Észreveszi, hogy az emberek akaratán kívül vannak más befolyásoló tényezők is, s ezek hatalmával csak úgy tud megküzdeni, ha a társadalom többi tagjával összefog. A gazdasági élet ismerete meglátattja a tanulóval a természet, a munka és a tőke szerepét a természetben, a társadalmi szempontból is annyira jelentős munkafelosztás és munkaegyesítés elvét, amikor megtanulja, hogy az erők egyesítése nagy dolgokat tud véghez vinni, de csak úgy, ha mindenki a maga helyén megteszi a kötelességét. Sorra lehet menni az egyes tantárgyakon. Bennük mindenütt találhatók részletek, amelyek a tanulók szociális belátá-

sának a nevelésére az egyén és a közösség viszonyának a szemléltetésére alkalmasak. A tanár ügyessége és élelmessége az olvasmányi anyagban is, a magyar és az idegen irodalmi olvasmányokban is megtalálja a szükséges anyagot. Az olvasmánytárgyalás eddig szokásos módjába bele kell vinni a szociális nevelés célzatát is, s akkor sok alkalmas olvasmányt találunk. Néhány példával rávilágítunk tételünk igazságára. A magyar irodalomban pl. Eötvös Falu jegyzőjének tárgyalásánál rámutatunk az akkori falu és vármegye társadalmának szociális viszonyaira, a különféle társadalmi rétegeknél az egymásra utaltság érzésének a hiányára, s a történelmi távlat kiemelésével összehasonlítjuk a mai állapotokkal. Röviden megállapítjuk, mennyire fejlődtek a dolgok, s miben nincs változás. Ezután útmutatást adunk a helyes magatartásra, hogy a magyar társadalom minél egészségesebb úton fejlődjék tovább. Vagy Cicero: De imperio Gn. Pompei c. beszéd tárgyalásánál azzal visszük közelebb a tanulók érdeklődési köréhez azt a régi világot, hogy vázoljuk az akkori közigazgatást, abban a pénz szerepét, s a pénznek azt a magatartását, hogy háborús veszély idején eltűnik a piacról. Ebben nincs különbség Cicero kora és a miénk között. Ugyanebből kiténik a pénz társadalmi és szociális jelentősége is. Platon Allamának és Sokrates védőbeszédjének a tárgyalásánál ki sem lehet kerülni az akkori és a mai kor állami és társadalmi életének és intézményeinek az összehasonlítását, az egyén és a közösség együttélésének a formáit. Azonban a példák folytatása szükségtelennek látszik, mert az ilyen nevelői szempontokra beállított tanár a neki megfelelő anyagot mindig megtalálja.

Amíg az oktatással a tanulók értelmét fejlesztjük s ennek a segítségével a társadalmi magatartásukhoz szükséges belátást óhajtjuk megadni, addig a szoktatással a szociális érzületet és a cselekvésre alkalmas hajlamot növeljük. Az iskola a család után a második szociális környezet, amelyet a tanuló megszokik s ahol az élet számára és ember-társaisával való együttélésre bőséges tapasztalatot nyer. Ennek a tapasztalatnak annál nagyobb lesz a társadalmi jelentősége, minél nagyobb tudatossággal kíséri a tanár a tapasztalat kialakulását. Mely tényezők hatnak alakítólag a középiskolai tanulóra a szociális nevelés szempontjából? Lényegesebbek a következők: a tanár személye, az osztály, az iskola anyagi és szellemi értékei (szokásai is), az iskola szociális intézményei.

Ezúttal a tanárról nem a példaadás miatt lesz szó. A példa nevelő hatása külön tárgyalást érdemel. Itt a tanár mint tekintély szerepel s mint irányító erő. A középiskolába lépő tanuló ezzel a tényezővel már a népiskolában találkozott, tehát a fogalom nem új előtte, új környezetében azonban sok változás éri. A tanárok többen vannak, e miatt az alkalmazkodás nehezebb. A követelmények nagyobbak s hogy a kellő eredmény meglegyen, az irányító akarat követelőbben lép fel. Közben a tanuló testi és lelki fejlődésen megy át, még pedig rohamosan, fejlettebb akarata ellenkezésbe kerül a tanáréval. Bármennyire is igyekszik ez utóbbi a tanuló lelkivilágához alkalmazkodni, mégis arra kell törekednie, hogy átgondolt akaratát keresztülvigye, egyébként a tanuló nem

szokja meg a közösségi életben elkerülhetetlen alkalmazkodást a magasabbrendű akarathoz. Könnyen megesik, hogy ha a tanulót alkalmazkodáshoz nem szoktatjuk, a társadalom életében összeütközésekbe kerül, vagy pedig nem lévén alkalmazkodásra nevelve, minthogy a közösségi élet alkalmazkodásra kényszerítő erejét észreveszi, jellemtelen hizelgővé válik.

A másik nagy nevelő a középiskolai tanuló életében az osztály. Befolyását se nem ismerjük, se nem méltányoljuk eléggé. Annyit tudunk, hogy a tanuló sok rosszat, de sok jót is tanul az osztálytól. Különleges nevelésünk szemével nézve az osztályt, azt találjuk, hogy a tanuló későbbi társadalmi magatartására nagy hatással van. Osztályában szokja meg a tanuló, hogy a társadalomban vannak vezetők és vezetettek. Feltűnnek neki a vezetők tulajdonságai, lelkiek és testiek egyaránt. Ezek a tulajdonságok sokszor — sajnos — nem azonosak azokkal, amelyeket a tanár és az iskola értékelni szokott. E miatt azonban kételkedés támad benne a tanár értékelési szempontjai felől. Hogy a lelki zavarokat elkerülhessük, vigyázzunk arra, hogy a tanulót kételkedésében meg ne hagyjuk. Kísérjük figyelemmel az osztály szellemét, a hangadó tanulókat s főleg hatást kiváltó tulajdonságaikat! Ha azok erkölcsi elveinkkel nem egyeznek, keressünk rá módot, hogy a jogos értékrendet helyreállítsuk. Az osztály zöme azonban olyan tanulókból áll, akiket vezetni lehet s akik engedelmességre születtek. A tanuló ezt a tényt is megfigyeli. Észreveszi, hogy vannak a hangadó tanulóknál tehetségebbek s mégsem tudnak érvényesülni, mert gyenge akaratúak, bátoratlanok, vagy nem tudnak tanuló társaikkal bánni. Ilyen esetekben is igyekszünk a tanulóknak segítségére sietni. Rászoktatjuk őket arra, hogy a jó tulajdonságokat is kell tudniok érvényesíteni. Példákkal bizonyítjuk, hogy a bánnitudás nagy kincs. Sok kellemetlenséget elkerülhetnek, ha az emberekkel megfelelő módon bánnak, terveiket keresztülvihetik a nélkül, hogy mások részéről nagyobb ellenállással találkoznanak. Az emberi együttlétet sem képzelhető el másképp, csak ha emberekhez alkalmazkodunk és velük bánni tudunk, ahogy azt az osztály élete is bizonyítja. Veszekedés és láрма is csak azért van, mert a tanulók még nem szokták meg, hogy mások érdekeire is tekintettel kell lenniök.

Az iskola anyagi értékei az épület, a bútorzat és a felszerelés. Jelentőségük a szociális nevelés szempontjából az, hogy a közösség áldozatkészségéből jöttek létre és az a rendeltetésük, hogy a közösség kulturális életének a folytatásához hasznot hajtó szolgálatot tegyenek. Nem könnyű feladat a tanulókat a közvagyon kímélésére ránevelni, mert hiányzik az értelmi belátásuk s nem látják benne önző érdekeik kielégítését. Mégis igyekezni fogunk, hogy figyelmeztetéssel, példaadással és elriasztással célunkat elérjük.

Nagyobb jelentőségük van a középiskola szellemi és erkölcsi értékeinek. Ilyen értékek az iskola tanítási anyagában, szokásaiban és alkalmi megnyilatkozásaiban jelentkeznek. Az általános elvi fejtegetések során említés történt róla, hogy az egységes társadalom egyik föltétele, hogy tagjainak legyen közös eszme-, gondolat- és érzésvilága. Ennek a közös szellemi és erkölcsi világnak a megteremtésében az iskola több eljárás-

módot követ. Tanítási anyagában érvényesíti a történelmi szempontot és bizonyos fokú állandóságot, hogy az egymást követő nemzedékek szellemi és erkölcsi ítéleteiben ne álljon be nagy szakadás, ne rendüljön meg a hit a valódi értékekben, hanem a természetes haladás mindig az értékes multhoz kapcsolódjék. Ha ugyanis a tanulók észreveszik, hogy az értékekben való hit nemzedékről nemzedékre változott s az egyik elítélte azt, amit a másik magasztalt, nemcsak, hogy kételkedőkké válnak minden szellemi és erkölcsi értékkel szemben, hanem a multhoz fűző s azt a jelen korral egybekapcsoló szellemi közösség sem alakul ki bennük. A társadalomnak azonban nemcsak az egymás után következő nemzedékek lelki egységére van szüksége, hanem az egyidőben élő tagokéra is. Ennek elérésében is megsegíti őt a középiskola azáltal, hogy tanítása anyagában egységesen és következetesen, minden tanulót egyaránt kötelező módon hangsúlyozza és érvényesíti a vallásos és hazafias nevelést; az állampolgári kötelességeket és jogokat nemcsak tanítja, hanem minden alkalmat felhasznál arra, hogy az ezirányú kötelességek teljesítése a tanulók jellemének szükségszerű elemévé váljék. Ugyanez a törekvés vezeti az iskolai vallásos és hazafias ünnepélyeknél, valamint a testnevelésre szánt minden alkalomnál. Hasonlóképpen nagy jelentősége van az iskola hagyományos szokásainak is, amelyek az iskola rendjében és fegyelmi eljárásában nyilvánulnak meg. Mindezek azt célozzák, hogy a tanulók lelki világa, erkölcsi érzülete és magatartása egységes tartalmat nyerjen, mert e nélkül nincs egységes társadalom, ennek hiányában pedig nem érvényesülhet semmiféle szociálisan nevelt ember sem.

A középiskola, szociális intézményeivel előfutára a társadalom hasonló berendezéseinek. Abban is egyezik vele, hogy az intézményeket hasonló okok hozták létre. Egyik oldalon az anyagi erők hiánya és a nehéz társadalmi helyzet, amelyben a tanulók egyrésze van, a másik oldalon az igazságos belátás és szociális lelkiismeret, amely nem tartja megengedhetőnek, hogy tehetséges és jellemes tanulók az anyagiak hiánya miatt ne érvényesülhessenek. Az intézmények ilyen értelmű szemléletéhez szoktassuk hozzá a tanulókat. Hadd szokják meg már az iskolában, hogy a társadalmi egyenlőtlenségek kiküszöbölésére vagy legalább enyhítésére különféle intézmények szolgálnak s hogy ezekre az intézményekre a társadalom életének zavartalan menete miatt szükség van. Ez okból foglalkoztassuk a tanulókat az ifjúsági könyvtár, a segítő-egyesület, az ifjúsági vöröskereszt s más intézmények ügyeinek intézésében, még pedig felváltva a jómódúakat és a rászorulókat, hogy a különbséget ne érezzék, mert a szociális lelkiületre mindenkinek szüksége van. Ugyanígy az esetleges jótékonyági tevékenységeknél is. Azonban kerüljük azt, hogy a rászoruló előtt a jótéteményt túlságosan kiemeljük, mert az önértéknek gyakori próbátétele olykor elkeseredést szül. Amikor a tanulókat a hátlára neveljük, tegyük azt úgy, mint az állítjuk úgy be a vett jótéteményt, mint amely az emberi szolidaritásból fakadt. Tartsuk szem előtt a bölcs bibliai mondást, hogy a jótékonykodásnál ne tudja a balkéz, mit csinált a jobb. Általában gyakoroltassuk a tanulókkal a szociális cselekedeteket minden alkalommal, de kerüljük mindenkor a feltűnési lehetőségeket.

A nevelés leghatékonyabb eszköze, a példa, e tekintetben is okosan hasznosítható. A tanuló sokszor már utánzó hajlamánál fogva is követi a példát, ezenkívül azonban nevelőereje abban is van, hogy kiküszöböli a kétértelműséget és határozott irányt mutat. A tanárnak állandóan van alkalmja példát mutatni a szociális magatartásra, erre nem is kell különleges módszereket igénybe vennie. Ha minden tanulójával igazságosan bánik, ha nem tesz köztük különbséget mellékes, iskolába nem való szempontok szerint, szociálisan nevel. Úgyanilyen hatása van a türelemnek, a tapintatnak, a megértésnek, nem is szólva azokról az erényekről, amelyeket általában szociálisaknak szoktunk nevezni, mint a részvét, az arra érdemeseknek, de társadalmilag gyöngéknek a felkarolása és a segítő készség. Az sem téveszti el hatását, ha az iskola szociális intézményeiben mi tanárok is szívesen foglalatoskodunk s e tekintetben a tanulóknak útmutatással szolgálunk. Azonban a saját példánkon kívül vegyük igénybe a tanítás folyamán kínálkozó példákat is s aknázzuk ki azok nevelőerejét. Néhány ilyen lehetőségre itt rámutatunk, a többi iskolai munkánk közben önként adódik. A vallásoktatás egész területe telve van példákkal; a bibliai történetek, a szociális erények és bűnök tanítása, az egyháztörténelem mind hasznos segítséget nyújtanak. Magyar irodalmi olvasmányaink szintén gazdag tárházát nyújtják az alkalmas példáknak. Ilyenek: Lószőr-vitéz, a szótartásra és mások iránti méltányosságra; Kenyérkő a szegények támogatására; Krisztus és a három legény, a részvétre és az emberi jóságra; Szüretünk, a családi érzésre; Pázmány elmélkedése az irgalmasságról stb. Általában azok az olvasmányok és költemények jöhetnek figyelembe, amelyekben a családról, szülőkről, a gyengék felkarolásáról, kölcsönös segítségről van szó. Ezeket kiegyesítik az idegen nyelvi olvasmányok is. Pl. latinból a *Secessio in montem sacrum*, a társadalmi együttműködésre; Phaedrusnak szociális értelmű meséi; vagy Catullus költeménye, Testvére sírjánál, a szeretetre és ragaszkodásra; különösen felhasználható Plinius néhány levele, amelyekben már a szociális érzés ébredését látjuk, amilyen pl. a rabszolgákkal való emberséges bánásmód. A modern népek irodalmában még több megfelelő példát találhatunk. Ezeket a vázolt irányelvek figyelembevételével mindig felhasználhatjuk a nélkül, hogy oktatói és nevelői eljárásunk menetén változtatnunk kellene. Azonban ne feledjük el sohasem, hogy minden tantárgy keretében találunk részeket, amelyekből példát meríthetünk a szociális nevelésre. A menyiségtan pl. szintén erre nevel, amikor pontosságot és becsületes munkát kíván a tanulóktól. Ezeken az általánosságokon túl találhatunk a menyiségtanban olyan tárgyköröket, amelyek határozottan szociális viszonyokat jellemző adatokat tartalmaznak. A játék és a sport ilyen természetű nevelésre szintén nagyon alkalmasak.

A tanár személyes példáját és a tanítási anyagban található példákat a középiskola nyújtja. Igyekezzünk arra, hogy ezeket a példákat egészítsük ki olyanokkal, amelyek a társadalom szociális intézményeiben láthatók. Különösen az idősebb tanulóknál könnyen fölmerülhet olyan gondolat, hogy ezekkel az igazságokkal csak az iskola foglalkozik, az élet ilyenekkel nem törődik. Igaz, hogy tapasztalatból később rájön az

ellenkezőjére, azonban az iskolai példák csak nyernek súlyukban, ha az élet részéről támogatásban részesülnek. Azért kívánatos, hogy az egészségtan és a társadalomtan keretében megnézzük a társadalom szociális intézményeit, egy-egy kórházat, napközi otthont, társadalombiztosító intézetet stb., megmagyarázzuk keletkezésük okát, rendeltetésüket az egyén és a társadalom szempontjából. Hívjuk fel a tanulók figyelmét arra, hogy ezeket az intézményeket nemcsak a jótékonyság hívta életre, hanem a szociális igazságosság és a társadalmi célszerűség is.

Ha a középiskola szociális nevelő feladatának lelkiismeretesen eleget tesz, úgy hatalmas segítséget nyújt a magyar társadalomnak abban, hogy a modern kor egyik legnagyobb nehézségével, a szociális nehézséggel sikeresen megküzdjön. A siker azonban csak akkor lehet teljes, ha a társadalom szívesen fogadja az ajánlkozó segítséget. Ha ez a fogadtatás nem következik be, úgy a középiskola nevelő igyekezete nagy részében meddő marad. A belőle kikerült tanulók sem mint egyének, sem mint állampolgárok, nem válthatják be a hozzájuk fűzött reményeket, mert hitük, tudásuk és akaratuk nagy részét a társadalom és szociális bajok leküzdésére kell fordítaniok. A középiskola a jövő számára dolgozik és hiszi, hogy ez a jövő meghozza azokat a kívánatos viszonyokat, amelyek között a magyar társadalom minden tagja önként és szívesen hajol meg a közösség akarata előtt.

Dr. Zibolen Endre.

Szociális nevelés a középiskolában

(Beszámoló egy világértekezletről.)

A középfokú oktatás 1937. nyarán Párisban tartott 18. világtanácsülésének érdekes kérdés volt az egyetlen vitatárgya: a szociális nevelés a középiskolában. Még érdekesebb volt a kérdés fölvetődésének indokolása: „Európa a forradalmak korát éli. Az elvek, felfogások, eszmék folytonos surlódásban, összeütközésben forronganak. Míg a vakbuzgóság új bálványokat állít, a lelkiismeretek zavara kidönti sarkaiból még a legszilárdabb alapokra épült elveket is. Meghasonlások osztják meg a bajtársakat, polgártársakat, honfitársakat. Egyeseknél a sovinizmus veszedelmes idegengyűlöletté torzul, másoknál a haza eszméjének tagadása utópisztikus nemzetköziségbe ködösödik. A család sem ment az erkölcsi süllyedéstől és szétzilálódástól... A társadalmon belül, de a nemzetek közt is oly könnyen kiegyenlíthető surlódások megoldhatatlanságának az oka az iskolába vezethető vissza, oka: a hiányos szociális nevelés“ — mondja a belga tanárszövetség jelentése.

Már az iskolában szükséges a közösségre nevelés, belenevelni az egyénbe a bajtársi összetartozás érzését, felismertetni vele a társulás előnyeit, a közös munka célszerűségét és magasabbrendűségét, felébreszteni az egyénben, hogy több, mint egyén, a társadalom egyik alkotó tényezője, s ezzel a többlettel bizonyos jogokkal több kötelesség is jár együtt. Képessé tenni az egyént az altruizmusnak, a magunkon túl másokért is élés gondolatának átérzésére, a szociális igazság megérzésére és magunkra is vonatkozó érvényének belátására. Talán azzal, a ma még utópisztikusan ható végcállal, hogy megértőbb nemzedékek uralomra jutásával a szociális köteles-